

# РЕЛИГИЯ В УЧИЛИЩЕ:

ИЗУЧАВАНЕТО НА РЕЛИГИЯ,  
ЕТИКА И ДРУГИ  
ДИСЦИПЛИНИ, СВЪРЗАНИ  
С ЦЕННОСТИТЕ И МОРАЛА  
В НЯКОИ СТРАНИ  
ОТ ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ  
И БАЛКАНИТЕ



*Боян Захариев, Илко Йорданов*

Автори: Боян Захариев и Илко Йорданов,  
Фондация „Институт „Отворено  
общество – София“

Изразените възгледи и мнения са на  
авторите и не отразяват непременно  
позициите на Фондация „Институт  
„Отворено общество – София“

© 2025, Фондация „Институт „Отворено  
общество – София“

**В** контекста на текущия обществен дебат относно възможността за въвеждане на задължителен предмет по религия в училище, предлагаме обзор на практиките в различни страни. Акцентът е поставен върху държави от Европейския съюз, чийто опит изглежда най-релевантен за българската ситуация, но включваме и примери от няколко други страни извън ЕС. **Обзорът обхваща: Гърция, Румъния, Турция, Унгария, Австрия, Италия, Испания, Франция, Англия, Дания, Норвегия и САЩ.**

Първо разглеждаме някои от съседните ни страни от Балканите (Гърция и Румъния), с които по разбираеми причини, свързани с историята и географията, споделяме много културни и институционални прилики – на първо място доминиращата религия – православно християнство. С Гърция ни свързва наличието на значителни групи с мюсюлманско население, което предпоставя обсъждането на изучаването

на исляма в контекста на всяка политика за религиозно образование. В този контекст сме споменали съвсем бегло елементи от опита на Турция – единствената преобладаващо мюсюлманска страна, включена в анализа, която обаче има силни връзки с мюсюлманското население в съседните на нея страни, но също така и на други места на Балканите и в Европа.

След това преминаваме през два примера от Централна Европа (Унгария и Австрия). С тези страни България има силни исторически връзки поради регионалната близост, като с Унгария ни свързва и наследството от институциите и образователните практики на комунистическите държави. Отделно Австрия и особено Унгария представляват интерес в контекста на това, което можем да наречем консервативна вълна в политическия и обществен живот на много от страните в ЕС, както и други демокрации.

Разглеждаме и опита на две страни от Средиземноморието (Италия и Испания), в които влиянието на католицизма е голямо, но въпреки това подходите им към изучаването на религия и етика в училище се различават.

След това преминаваме към няколко европейски страни, които са по-отдалечени от България в културно-исторически план (Англия, Дания и Норвегия). В тях доминиращи са протестантските деноминации – в Дания и Норвегия – лутеранството, а в Англия – англиканизмът, но и в трите страни много силно са представени либерално-светските подходи към изучаването на религията, етиката и ценностите през призмата на критичното мислене.

В рамките на Европа разглеждаме и Франция като пример за държава с най-последователен светски подход, при който решително доминират нерелигиозни граждански ценности, а религията на практика не се изучава в училище под никаква форма.

Накрая представяме няколко примера за изучаването на религия в САЩ и свързаните с това обществени дебати. Сред демократичните и светски държави САЩ се открояват с високи нива на религиозност в сравнение с Европа като цяло (но не спрямо отделни страни като Полша, например). Наред с това обаче, те се

характеризират с много по-високи нива на неравенство, престъпност, употреба на наркотици и други нежелани социални явления, за които теолози и религиозни активисти нерядко твърдят, че намаляват в религиозна среда. В САЩ има и примери за едни от най-радикалните сблъсъци в демократичния свят между религията и науката в училище — под формата на искания да бъде забранено изучаването на теорията на еволюцията или поне тя да бъде представяна като равностойна и еднакво добре аргументирана алтернатива на креационизма и теорията за „интелигентния дизайн“.

## Румъния

През 2014 г. Конституционният съд на Румъния определя системата за освобождаване от религиозно образование като дискриминационна и предписва нейното изменение към система на доброволно записване. В решението си съдът отхвърля разпоредбата, изискваща учениците да подават писмено заявление, за да се освободят от часовете по религия.

Основната обосновка на решението е, че изразяването на религиозен избор трябва да бъде положително — т.е. човекът да избира

**Държавата е длъжна да предлага религиозно образование като част от учебната програма, а учениците имат право да избират дали и коя религия да изучават.**

да изучава религия, а не отрицателно — да избира да не изучава религия. Предишната формулировка на закона принуждава учениците да предприемат действия, за да се освободят от часовете, което нарушава свободата на съвестта.<sup>1</sup> Решението е оспорвано от религиозни организации, които настояват то да не се прилага.<sup>2</sup>

Секуларистки неправителствени организации активно оспорват присъствието на религиозни икони и ролята на религията в образованието. Освен това Националният

1 Birsan, Gabriel, and eurel-Données sociologiques et juridiques sur la religion en Europe et au-delà. 2017. "Décision N° 669/2014 de La Cour Constitutionnelle de Roumanie."

2 Moise, Emil. 2017. "Aplicarea Deciziei Curții Constituționale nr. 669/2014: avatarurile înscrierii la ora de Religie (III)." Noua Revistă de Drepturile Omului 13(1):41–63.

съвет за борба с дискриминацията е постановил, че неограниченото присъствие на религиозни икони в училищата нарушава принципа на религиозна неутралност на държавата.

След решението на Конституционния съд законодателството е изменено (18 май 2015 г.). Според новата разпоредба учениците или родителите им, в случай че учениците са малолетни, вече трябва да подават писмено заявление за записване в часовете по религия, а ако не участват в религиозно образование, в резултатите от училищното им обучение няма да бъдат отразявани постиженията по този предмет. Съдът е пояснил, че задължителният характер на религията е изискване към държавата, а не към учениците. Държавата е длъжна да предлага религиозно образование като част от учебната програма, а учениците имат право да избират дали и коя религия да изучават.

След решението на Конституционния съд до 2019 г. родителите или учениците е трябвало да заявяват желанието си да се запишат за часовете по религия в началото на всяка учебна година. От 2019 г. желанието се заявява еднократно за целия курс на обучение, но може да бъде оттеглено през всяка учебна година.<sup>3</sup>

Въпреки правото на учениците да се откажат от часовете по религия

в Румъния няма единна национална програма за алтернативни предмети с нерелигиозно съдържание. Когато един ученик не посещава религиозните занятия, той може да получи свободен час или да бъде пренасочен към друга дейност, в зависимост от организацията на училището. В някои учебни заведения се предлагат алтернативни предмети като морално възпитание, гражданско образование или философия, но това не е официално установена практика на национално ниво. В гимназиите учениците понякога имат възможност да заменят часовете по религия с предмети като логика, критическо мислене или етика, но наличието им е зависимо от съответното училище.

Дебатите около наличието на алтернативи в образованието подчертават редица предизвикателства. Критиците сочат, че е необходимо да се въведат светски заместители като етика или сравнително религиознание, за да осигурят на учениците подходящи опции. Освен това заради доминацията на православно образование в страната, където е силно влиянието на Румънската православна църква, е затруднено въвеждането на алтернативни предмети. Регионалните различия в образователните политики също оказват влияние, тъй като наличието на нерелигиозни алтернативи зависи от специфичните условия и практики в отделните училища.

---

3 "Education – Eurel." Retrieved March 11, 2025 (<https://eurel.info/spip.php?rubrique464&lang=en>).

# Гърция

В Гърция съществува силна връзка между църквата и държавата, а религиозното образование е конфесионално и задължително, включващо религиозни символи и практики като молитви и икони.<sup>1</sup> Гръцката образователна система все пак позволява освобождение от часовете по религия, въпреки че съществуват определени административни бариери за реализирането на това освобождение, които изискват усилия от страна на родителите, но са преодолени. Нерелигиозните ученици имат право да бъдат освободени от религиозно образование.

В гръцката конституция от 1975 г., Източното православие е обявено за доминираща религия, което води до специфични взаимоотношения между държавата и църквата, особено в образованието. Религиозното обучение е задължителен предмет в гръцките училища, които се преподава шест учебни години. В новата учебна програма от 2011 г., която е неконфесионална, акцентът отново е поставен върху християнството, като

**В гръцката конституция от 1975 г., Източното православие е обявено за доминираща религия, което води до специфични взаимоотношения между държавата и църквата, особено в образованието.**

съдържанието, посветено на други световните религии, е около 10%. В обучението обаче се използват нови педагогически методи, вдъхновени от британски опит, които срещат силни съпротиви от страна на традиционно настроените теолози.

Гръцката образователна система среща и предизвикателства, свързани с въвеждането на ислямско религиозно образование в държавните училища в Западна Тракия, където живее значително мюсюлманско малцинство.<sup>2</sup>

Въпросите на малцинственото образование в Тракия включват езични училища и други политически измерения на образователните политики, които отразяват сложните отношения между Гърция и Турция. Дебатите се фокусират върху езика на преподаване и проблемите с квалификацията на учителите, които могат да владеят в различна степен арабски, гръцки и турски. Политическите въпроси също изграят важна роля, включително противопоставяне от страна на мюсюлмански представители в гръцкия парламент срещу новия модел на обучение.

1 Защитниците на поставянето на икони в класните стаи получават подкрепа от решението на ЕСПЧ по случая „Лауци срещу Италия“. За описание на решението от първа инстанция на ЕСПЧ, което е в полза на жалбоподателката, виж <https://www.mediapool.bg/italiya-osadena-v-strasburg-za-razpyatiya-v-klasnite-stai-news158185.html>. Окончателното решение на разширения състав на ЕСПЧ, след обжалване от страна на Италия, е противоположно.

2 Liagkis, Marios Koukounaras. 2015. "Religious Education in Greece – Orthodox Christianity, Islam and Secularism." *European Journal of Social Sciences Education and Research* 5(1):44. doi: 10.26417/ejser.v5i1.p.44-53.

Концептуалните противоречия възникват, когато гръцката държава се опитва да въведе конфесионално ислямско религиозно образование, докато същевременно провежда образователна реформа в неконфесионална посока. Съществува и напрежение между религиозните авторитети и секуларните институции, което усложнява ситуацията. Освен това се наблюдава тенденция на миграция на мюсюлмански ученици от малцинствените училища към гръцките държавни училища. Някои мюсюлмански членове на гръцкия парламент се противопоставят на предложения модел, тъй като включването на нови учители по религия и имами, обучени от гръцката държава, вероятно ще намали влиянието на духовници, идващи от Турция и страни от Близкия изток.<sup>3</sup>

В Гърция е осъществен и интересен, силно иновативен пилотен проект, наречен „Програма за учене през целия живот за християнски и мюсюлмански богослови от Тракия“, организиран от Солунския университет „Аристотел“. Целта на проекта е да представи религията като фактор за хармонично съжителство, а не за напрежение, чрез насърчаване на срещи и обмен на опит между християнски и мюсюлмански учители по религия. До момента са проведени значителен брой учебни часове и се твърди, че програмата е привлякла интереса на много обучаващи се.<sup>4</sup>

Маргарита Марковити изследва влиянието на решенията на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) върху религиозното образование в Гърция.<sup>5</sup> Въпреки че страната има най-висок брой осъдителни присъди от ЕСПЧ по въпроси, свързани с религиозната свобода, влиянието на Съда върху образователната система остава минимално. Според Марковити проблемът се корени в самата гръцка конституция, която утвърждава Източното православие като „преобладаваща“ религия. Член 16 на конституцията поставя за цел развитието на „националното и религиозното съзнание“ на учениците, превръщайки религиозното образование в задължително за православните ученици. Съдържанието на обучението е предимно катехизисно и акцентира върху православието, а в класните стаи често присъстват православни икони. Проектът „Ново училище“ е опит за реформа на религиозното образование, който е въведен първоначално през 2011 г. и подновен при правителството на СИРИЗА през 2015 г. Той цели да предложи по-плюралистичен подход, но все пак запазва фокуса върху православието.<sup>5</sup>

В Гърция не затихват някои от основните дебати относно религиозното образование. Първият дискуссионен въпрос е относно съдържанието на обучението, като традиционалистите настояват за запазване на православния фокус, докато прогресивни теолози подкрепят по-плюралистичен подход.

3 Пак там.

4 Пак там.

5 Markoviti, Margarita. 2019. "In-between the Constitution and the European Court of Human Rights: Mobilizations Around Religion and Education in Greece." *Politics and Religion* 12(S1):S31–54. doi: 10.1017/S1755048318000020.

Вторият въпрос касае процедурата за освобождаване от религиозно обучение, която предизвиква противоречия, тъй като изисква разкриване на лична информация. Третият, който се отнася до религиозните символи в училищата, е вдъхновен от решението на ЕСПЧ по делото Лауци срещу Италия (Lautsi v. Italy). Марковити отбелязва, че една от причините за минималното влияние на ЕСПЧ върху образователната система в Гърция е, че засегнатите страни интерпретират решенията на

Съда по начини, които подкрепят собствените им позиции. Широко разпространеното убеждение, че конституционните разпоредби относно религията в образованието имат предимство пред международните норми също затруднява провеждането на реформи в отговор на решения на ЕСПЧ. Въпреки тези пречки решенията на ЕСПЧ все пак са създали възможности за родителите и учениците да имат повече избор при изучаването на религия.<sup>6</sup>

---

6 Пак там.

## Турция

В Турция се прилага една от най-рестриктивните правни рамки, която предоставя ограничени възможности за освобождаване от задължителните часове по религия.

Учебната програма отразява доминиращата позиция на сунитския ислям, което поражда загриженост относно правата на родителите. Европейският съд по правата на човека е постановил, че Турция нарушава правата на родителите да осигурят образование на децата си в съответствие с техните убеждения.

В учебните програми държавата не взема предвид отделни религиозни и културни идентичности като тази на алевитите – факт, който допълнително усложнява предизвикателствата пред изучаването на религия в училище.

Турция е ставала и арена на масови протести, включително гладни стачки на учители, срещу реформи в учебните програми, които според секуларните им критици са „сексистки“ и „антинаучни“.<sup>1</sup>

---

1 BBC. "Turkey's New School Year: Jihad in, Evolution Out." September 18 2017.

# Унгария

Исторически църквите в Унгария са играли важна роля в образованието. През 1948 г., преди национализацията на образователната система от комунистическия режим, две трети от началните училища и една трета от средните училища са били управлявани от църкви. От 1949 до 1989 г. образованието е било изцяло под контрола на държавата, като само десет религиозни средни училища са продължили да функционират благодарение на споразумения с религиозните общности.

В Унгария съществуват три основни типа училища: държавни, църковни и частни. Държавните училища са управлявани от държавата или местните общности, докато църковните училища са под управлението на религиозни организации. Частните училища се управляват от фондации, асоциации и частни лица.

Църковните училища имат специален статут, различен от частните училища, и предлагат задължително религиозно образование в учебната си програма. Учителите по религия в тях трябва да имат университетско образование от теологически факултет и са пълноправни членове на преподавателския колектив.

В държавните училища се изисква идеологическа неутралност, поради което религиозното образование не е част от официалната учебна програма. Въпреки това религиозните организации могат да организират факултативно религиозно обучение

по искане на родителите, а съдържанието и управлението на тези занятия се осъществява от църквите. Училището е отговорно за осигуряване на необходимите мате-

риални условия за провеждането на часовете.

Унгарската система ясно разграничава религиозното образование в църковните училища, където то е интегрирано в програмата, от държавните училища, където религиозното образование е факултативно и се организира от религиозните общности. В държавните училища учениците получават обективна информация за религиите в часове по литература, история и музика. Обсъждане на въвеждането на отделни курсове по етика също е на дневен ред, но етиката не се възприема като заместител на религиозното образование, а като самостоятелен предмет.

**В държавните училища се изисква идеологическа неутралност, поради което религиозното образование не е част от официалната учебна програма.**



# Австрия

Моделът на изучаване на религия в Австрия може да бъде определен като деноминационален модел (конфесионален). Австрийският модел поддържа религиозното обучение в рамките на собствената верска традиция на учениците, като същевременно включва „екуменични и интеррелигиозни аспекти“.<sup>1</sup>

Австрийският модел зачита доминиращата традиция, като признава разнообразието чрез следните основни характеристики: Първо, предоставя се отделно религиозно образование за различни религиозни групи. Това означава, че учениците могат да изучават своята религия в контекста на собствената им традиция, което спомага за задълбочаване на разбирането

им за вярата. На второ място, преподаването за други религии се извършва от перспективата на собствената вярваща традиция. Това, според австрийската концепция за обучение по религия, би следвало да позволи на учениците да се запознаят с различията и общите аспекти на вярванията, без да се изгуби фокусът върху собствената им идентичност. Накрая, моделът предвижда създаването на специфични паралелни учебни планове за различни религиозни общности. Тези учебни планове са адаптирани така, че да отразяват уникалните нужди и вярвания на всяка общност, като се стремят да сигурят същевременно подходяща основа за единство и разбирателство между различните религиозни традиции.<sup>2</sup>

1 Von Brömssen, Kerstin, Heinz Ivkovits, and Graeme Nixon. 2020. "Religious Literacy in the Curriculum in Compulsory Education in Austria, Scotland and Sweden – a Three-Country Policy Comparison." *Journal of Beliefs & Values* 41(2):132–49. doi: 10.1080/13617672.2020.1737909.

2 Von Brömssen 2020.

# Италия

В Италия дисциплината, свързана с изучаването на религия в училищата, се нарича IRC (Преподаване на католическата религия). Това е избираем предмет, който представя религиозната реалност от католическа гледна точка. Статутът на дисциплината е регламентиран със Споразумението

между Католическата църква и държавата от 1929 г., преразгледано през 1984 г. Съгласно това споразумение църквата трябва да одобрява съдържанието на учебниците и квалификацията на учителите.<sup>1</sup>

В Италия е учредена и влиятелна Асоциация на атеистите и агно-

1 Lucenti, Maria. 2021. "Religious Education in Italy and England. Comparative Perspective on School Textbooks and Teaching Practices." *Literacy Information and Computer Education Journal* 12(1):3532–36. doi: 10.20533/licej.2040.2589.2021.0466.

стиците рационалисти<sup>2</sup>, която води съдебни дела срещу привилегированото положение на католическата църква, включително навлизането на религията в образованието, и издава атеистична литература. Една от последните публикации на организацията от март 2025 г. разказва за 16-годишно момче, обвинено в светотатствена реч в училище, което въпреки извиненията си е подложено на изолация и изключено от извънкласни дейности. Това води до психологически проблеми и желание да напусне училище. Майка му, в отчаянието си, подава жалба до министерството. В анализа се подчертава, че въпреки неуместния характер на светотатствената реч, тя не представлява престъпление според италианското законодателство, а наложеното наказание е непропорционално.<sup>3</sup>

Делото „Лауци срещу Италия“ е разглеждано от Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) и се отнася до наличието на разпятия в класните стаи на италианските държавни училища. Жалбоподателката Соиле Лауци твърди, че това нарушава правото на родителите да възпитават децата си според собствените си убеждения и правото на учениците на свобода на религията.

На 3 ноември 2009 г. ЕСПЧ постановява, че присъствието на разпятия в класните стаи нарушава Европейската конвенция за правата на човека. Италия обжалва това решение пред разширения състав на съда, който отменя на 18 март 2011 г. първоначалното решение, като постановява, че наличието на разпятия в класните стаи не нарушава правата на човека, гарантирани от Конвенцията.<sup>4</sup>

Проучвания, цитирани в литературата за обучението по религия в Италия, показват, че италианските учители масово разчитат на учебниците при преподаването на религия: 75% от италианските учители използват учебниците в 60% от уроците си, което възпрепятства включването на по-плуралистична перспектива. Използването на учебници при равни други условия е свързано с по-малко възможности за творчество и импровизация от страна на учителите и за участие от страна на учениците. Основните пречки за реформиране на изучаването на религия в училищата в Италия са свързани с обучението на учителите, което се провежда в публични университети и е силно фокусирано върху католицизма.<sup>5</sup>

2 <https://www.uaar.it/>

3 <https://mastodon.uno/@uaar/114178688447126613>

4 CASE OF LAUTSI AND OTHERS v. ITALY, Application no. 30814/06 от 18.03.2011, Strasbourg.

5 Lucenti 2021.

# Испания

Испания е сред страните с ясно изразено присъствие на католическата църква и се стреми да постига баланс между религиозната свобода и секуларизма в образованието. Религията се предлага като избираем предмет в държавните училища,

като учебният план в значителна степен се определя чрез споразумения с религиозни институции. Католическата църква играе водеща роля в религиозното образование поради дълбоките исторически и културни връзки на страната с католицизма. Други религиозни общности – като протестанти, евреи и мюсюлмани – също могат да предлагат религиозно обучение, при условие че имат сключени споразумения с правителството.

Католическото религиозно образование в Испания се разработва и контролира от Испанската епископска конференция и включва католическата доктрина, морални ценности и библейски учения. Преподавателите по този предмет се избират и одобряват от църквата, но тяхното възнаграждение се изплаща от държавата.

За учениците, които не желаят да посещават часовете по религия, се предлага алтернативен предмет – „Образование по ценности“, със съдържание, насочено към етика, правата на човека и основните демократични принципи.

В частните и т.нар. „концертни“ училища (получастни училища), които получават държавно финансиране и обикновено се управляват от религиозни организации, религиозното образование е задължително. Частните училища обаче разполагат с по-голяма автономия при определянето на своите политики в тази област.

Испания има споразумения с мюсюлманската, протестантската и еврейската общност, които им позволяват да предоставят религиозно образование в училища, където има

достатъчно търсене. Въпреки това некатолическото религиозно образование е по-слабо разпространено поради по-малкия брой преподаватели и по-ниския интерес от страна на учениците.

В страната продължават обществените дебати по въпросите на секуларизма и религиозното образование. Според критици на съществуващата образователна система, правото на религиозни институции да определят преподавателите по религия подкопава принципите на държавна неутралност и равен достъп до трудовия пазар. Историческата обвързаност на страната с католицизма остава значим фактор, влияещ върху образователните политики и пораждащ напрежение между светски и религиозни интереси.

**В испанските държавни училища религиозното образование е по избор, но на практика остава тясно свързано с католическата църква. Алтернативни секуларни дисциплини, като „Образование по ценности“, осигуряват възможност за обучение извън рамките на конфесионалния модел.**

В Англия дисциплината е известна като *Religious Education* (RE). Въпреки че е задължителна, тя не е част от националната учебна програма, т.е. не съществува единна, стандартизирана учебна програма по религия.

Още през 70-те години на ХХ век в Англия започва прилагането на мултирелигиозен подход в религиозното образование, с цел то да отразява все по-голямото културно и религиозно разнообразие в обществото. През 2018 г. е предложено преименуване на дисциплината на *Religion and Worldviews* („Религия и светогледи“), с включване на нерелигиозни перспективи. 25% от училищата пренебрегват религиозното образование поради липса на специалисти.<sup>1</sup>

Учебниците по религиозно образование в Англия включват съдържание за шестте основни световни религии – християнство, ислям, юдаизъм, хиндуизъм, будизъм и сикхизъм – като представят всяка от тях чрез самостоятелни модули или материали. В тях се акцентира както върху различните интерпретации в рамките на една и съща религия, така и върху нерелигиозните гледни точки. Около 50% от учителите в Англия разпознават стереотипи в учебниците, въпреки че учебната програма е силно неутрална. За

сравнение, едва 9% от италианските учители съобщават за стереотипи, въпреки че програмата е конфесионална и изцяло базирана на възгледите на католицизма.<sup>2</sup> Иначе казано, въпреки че италианските учители като цяло имат по-висока квалификация, монорелигиозният подход в тяхното обучение ограничава способността им да идентифицират стереотипи и да включват религиозно разнообразие в преподаването. Учеността и образованието сами по себе си не предпазват от стереотипи в контекст, в който липсва възможност предметът да бъде погледнат от дистанция и с достатъчна непредубеденост.

В края на второто десетилетие на ХХI в. във Великобритания се засилва дебатът за необходимостта от съществена реформа в религиозното образование, така че то да отразява по-адекватно религиозното и културното многообразие на съвременното британско общество.

В доклад, изготвен въз основа на обширни обществени консултации, Комисията по религиозно образование препоръчва преименуване на предмета на „Религия и светогледи“, с цел да се включат наред с традиционните религии и нерелигиозни възгледи като атеизъм, агностицизъм и секуларизъм.<sup>3</sup> Докладът подчертава необходимостта учебното

1 Lucenti, Maria. 2021. “Religious Education in Italy and England. Comparative Perspective on School Textbooks and Teaching Practices.” *Literacy Information and Computer Education Journal* 12(1):3532–36. doi: 10.20533/licej.2040.2589.2021.0466.

2 Lucenti, 2021

3 Hall, John, Samira Ahmed, Alan Brine, Denise Cush, Esther Deans, and Malcolm Evans. 2018.

съдържание да отразява сложния и разнообразен характер на светогледите, включвайки както основните световни религии – християнство, будизъм, индуизъм, ислям, юдаизъм и сикхизъм – така и нерелигиозни възгледи. Всички ученици в държавно финансираните училища в Англия са задължени да участват в религиозното образование до края на 11. клас.<sup>4</sup>

Комисията по религиозно образование подчертава, че изучаването на различни религии и светогледи помага на младите хора да развият уважение и емпатия към другите, да се справят

с противоречиви въпроси и да преодоляват стереотипи. Препоръките включват законово право на изучаване на „Религия и светогледи“ с гъвкавост за училищата да адаптират съдържанието, както и държавно финансиране за обучение на учители.<sup>5</sup>

Докладът получава подкрепа от синдиката на директорите на училища, Англиканската църква и организацията „Хуманисти Великобритания“, но среща съпротива от Католическата образователна служба и от представителната организация на британските евреи, които смятат, че това би разводнило религиозното образование.<sup>6</sup>

---

“Religion and Worldviews: The Way Forward. A National Plan for RE.”

4 Sherwood, Harriet. 2018. “Call for Atheism to Be Included in Religious Education.” The Observer, September 9.

5 Sherwood, 2018

6 Пак там.

## Норвегия

Учебната програма по KRLE (Християнство, Религия, Философии на живота и Етика) в Норвегия включва няколко основни компонента, които се стремят да предоставят на учениците обширно разбиране за религиозните системи и етичните въпроси.<sup>1</sup>

Първият компонент разглежда историческото и културното значение на християнството както в Норвегия, така и в световен мащаб. Учениците изучават

библейски истории и техните интерпретации, както и влиянието на християнството върху норвежките закони, ценности и традиции. Програмата също така обхваща основните християнски деноминации и различията в техните виждания за вярата.

Вторият компонент включва изучаването на

исляма, юдаизма, хиндуизма, будизма и сикхизма. Учениците се запознават с религиозните текстове, традиции,

**Преподаването на предмета „Християнство, религия, философии на живота и етика“ насърчава критическото мислене и сравнителния анализ на различните системи от вярвания.**

---

1 Forside | udir.no – Описанието в текста се основава на информация от страницата на Норвежкия директорат за образование и обучение.

ритуали и ключови фигури на тези религии. Освен това се поставя акцент върху ролята на религията в различните общества, както и върху необходимостта от междурелигиозен диалог и религиозна толерантност.

Третият компонент разглежда секуларния хуманизъм и атеизма, както и екзистенциални и философски въпроси, свързани с живота и смъртта. Учениците разискват ролята на науката в разбирането на човешкото съществуване и взаимовръзката между системите от вярвания и етиката.

Четвъртият компонент се фокусира върху правата на човека и моралните дилеми. Учениците изучават различни етични теории, като последствията от действията

(консеквенциализъм), деонтология и етика на добродетелите. Дискусиите също така обхващат проблеми като отговорност към околната среда, дигитална етика и социална справедливост, поставяйки акцент върху личната и колективната отговорност в демократичното общество.

Общият подход в преподаването на предмета „Християнство, религия, философии на живота и етика“ насърчава критическото мислене и сравнителния анализ на различните системи от вярвания. Програмата акцентира върху уважението към разнообразието и развитието на етичното мислене у учениците, като същевременно насърчава диалога и дискусиите по морални и философски въпроси.

## Дания

Концепцията за изучаване на религия в Дания е сходна с тази в Норвегия и в другите скандинавски страни. В Дания предметът „Християнски изследвания“ (Kristendomskundskab) е част от учебната програма за началното и основно училище. Програмата не е ориентирана към вярващи, а има културно-образователна цел. Фокусът е поставен върху културното и историческо изследване на християнството и други религии, както и върху етиката. Учениците могат да бъдат освободени от изучаването на предмета със заявление от техните родители.

Програмата по „Християнски изследвания“ включва няколко основни компонента. Частта, посветена на християнството, обхваща ключови

истории от Стария и Новия завет, както и живота и ученията на Исус Христос. Учениците изучават християнските традиции, ритуали и sacramенти, като кръщението и причастието, както и историята на християнството с акцент върху неговото влияние върху датската култура. Изследват се Реформацията и ролята на Мартин Лутер в оформянето на датския протестантизъм, както и значението на църквата и вярата в съвременното датско общество.

Програмата също така разглежда и други световни религии, включително исляма, юдаизма, хиндуизма, будизма и други. Учениците се запознават с основните вярвания, ритуали и морални ценности на тези религии и правят сравнения между тях. Подчертава се

религиозното разнообразие както в Дания, така и по света, с цел насърчаване на взаиморазбирателство, уважение и толерантност.

Компонентът, посветен на философията на живота и етиката, разглежда морални и етични дилеми, свързани с правата на човека, равенството и личната отговорност. Дискутират се въпроси за съществуването, живота и смъртта, като се поставя акцент върху ценностите, толерантността и демокрацията в мултикултурното общество. Учениците се насърчават да разсъждават критично върху

връзките между религията, науката и секуларизма.

Методът на преподаване по предмета е основан на стимулиране на критическо мислене и диалог, а не на религиозна индоктринация. За илюстриране на религиозни и философски идеи се използват произведения от литературата и изкуството, разглеждани в техния исторически контекст. Учениците участват в дебати и анализират реални казуси, чрез които се запознават с морални дилеми и развиват умения за етично разсъждение.<sup>1</sup>

---

1      Описанието на програмите и подходите се базира на информация от датското министерство на образованието Ministry of Children and Education, Denmark (Børne- og Undervisningsministeriet), <https://www.emu.dk> – search for "Kristendomskundskab" and "Fælles Mål" (Common Goals).

**Франция и Гърция понякога се разглеждат като два противоположни полюса в рамките на Европейския съюз – а и на Европа като цяло – по отношение на степента на проникване на религията в образованието.**



# Франция

Франция и Гърция понякога се посочват като представителни примери за двата крайни полюса в рамките на Европейския съюз по отношение на ролята и присъствието на религията в образователната система.

В Гърция православието е станало синоним на национална принадлежност. Задължителното конфесионално образование е насочено към затвърждаване на православната идентичност на учениците, предизвикващо опасения за индоктринация сред учениците, които не изповядват православната вяра.<sup>1</sup>

Във Франция борбата срещу доминацията на католическата църква и последвалото приемане на закони за разделяне на църквата от държавата оформят национална идентичност, в която религията до голяма степен отсъства.

Преподаването на религия във Франция се осъществява в строго съответствие с принципа на *laïcité* (секуларност, т.е. строго разделение между религията и държавата), като религиозното образование в държавните училища е на практика забранено.

Вместо отделен предмет се изучава религията като „религиозен факт“ (*le fait religieux*), като учебният материал е интегриран в други дисциплини. Този подход предполага и пълна забрана на поставянето или носенето на религиозни символи в училищата. Противниците на подхода твърдят, че той създава предпоставки за „индоктринация в секуларизъм“.<sup>2</sup>

1 Markoviti, Margarita. 2013. "Education and the Europeanization of Religious Freedoms: France and Greece in Comparative Perspective." The London School of Economics and Political Science, London.

2 Markoviti, 2013.

## САЩ

В САЩ учениците имат право на лично религиозно изразяване, но не могат да принуждават свои съученици да участват в религиозни дейности. Родителите разполагат с ограничено право да изключат децата си от учебно съдържание, което противоречи на техните религиозни убеждения.

Учителите също запазват свободата си на вероизповедание, но действията им като представители на държавното училище подлежат на ограничения. Особено значение има спазването на принципа за равен достъп – религиозните групи имат право да използват училищни помещения и



ресурси наравно с нерелигиозните групи.<sup>1</sup> Съществуват и ясни правни рамки относно преподаването на еволюцията и свързаните с нея научни концепции. Съдебните решения последователно забраняват преподаването на креационизъм и „интелигентен дизайн“ като алтернативи на еволюцията. Изучаването на Библията е допустимо само в контекста на литература и история, но не и като религиозна истина. Празнични програми с религиозни елементи трябва да имат предимно светски и образователен характер.

Историята на съдебния дебат относно преподаването на еволюцията в САЩ е дълга и противоречива. През XX век поддръжниците на преподаването на еволюцията се позовават на закона за религиозната свобода, за да се противопоставят на политици, които забраняват на учителите да засягат темата. Засегнатите семейства твърдят, че опитите за блокиране на уроците по еволюция неправоморно поставят християнството

в привилегирована позиция в рамките на държавното образование. Основният аргумент в други съдебни дела е точно противоположен – че учителите нарушават закона за религиозната свобода, когато преподават еволюцията, като се твърди, че това всъщност насърчава „атеистична религия“ В едно от ключовите съдебни решения в САЩ се установява, че теорията на еволюцията не е религиозна доктрина, а научна теория, което позволява тя да остане част от държавните учебни програми в съответствие с конституционния принцип на разделение между църква и държава.<sup>2</sup>

В делото *Epperson* срещу Арканзас от 60-те години Върховният съд единодушно обявява за противоконституционен закон в Арканзас, който забранява преподаването на еволюцията. Двадесет години по-късно, в делото *Edwards* срещу *Aguillard*, Върховният съд отсъжда, че щатът Луизиана не може да изисква от учителите да комбинират уроците за еволюцията с уроците за креационизма.

---

1 Mitchell, Travis. 2019. "Religion in the Public Schools." Pew Research Center. Retrieved March 11, 2025 (<https://www.pewresearch.org/religion/2019/10/03/religion-in-the-public-schools-2019-update/>).

2 "Court Dismisses Lawsuit over Teaching Evolution in Public Schools – Deseret News." Retrieved March 11, 2025 (<https://www.deseret.com/faith/2024/09/04/teaching-evolution-in-schools-lawsuit/>).

# Анализ и обобщение

## Образованието по религия, религията в образованието и правата на човека

Религиите, включително християнството, имат сложно и противоречиво съжителство с правата на човека. Докато някои религиозни идеи и концепции несъмнено са оказали положително влияние в създаването на съвременната международна правна рамка за правата на човека, религиозни убеждения са създавали предпоставки за вражда, насочена както към иноверци, така и към други обществени групи, които не се вписват в различни морални кодекси и предписания.

Член 18 от Международния пакт за граждански и политически права урежда свободата на религията и убежденията в контекста на образованието. В точка 4 е дадено

следното определение: „Държавите — страни по настоящия Пакт се задължават да зачитат свободата на родителите и, когато е приложимо, на законните настойници, да осигуряват религиозното и моралното възпитание на своите деца в съответствие със собствените си убеждения“.

Формулировката „свобода на мисълта, съвестта и религията“, присъстваща в международната правна рамка, регулираща религиозното образование, е умишлено широка, за да обхване всички форми на убеждения — както религиозни, така и нерелигиозни. Атеистите, агностиците и други хора без религиозни убеждения имат право да отглеждат децата си според своите философски или нерелигиозни възгледи, както и религиозните хора имат право да дават религиозно възпитание.

Anagnostou и Andreescu извършват сравнителен анализ на косвените ефекти от решенията на Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ) в областта на религията и образованието в четири държави: Гърция, Италия, Румъния и Турция.<sup>1</sup> Изследването разглежда дали и как съдебната практика на ЕСПЧ влияе върху възгледите и стратегиите на различни категории засегнати страни.

Във всички изследвани държави мястото на религията в образованието е динамична арена на социални спорове. Конфликтите са съсредоточени около няколко основни аспекта, включително религиозното образование в училищата, присъствието на религиозни символи (като икони и разпятия), организирането

1 Anagnostou, Dia, and Liviu Andreescu. 2019. "The European Court of Human Rights in National Struggles around Religion and Education." *Politics and Religion* 12(S1):S134–50. doi: 10.1017/S175504831800007X.

на молитви в училищата и въвеждането на сексуално образование.<sup>2</sup> Опитите за въвеждане на сексуално образование и анти-дискриминационни кампании в училищата са срещнали силна опозиция от организации на гражданското общество и институционални актьори, защитаващи религиозния морал и традиционните семейни ценности в разглежданите страни.<sup>3</sup>

Религиозните малцинства, особено мигрантските, обикновено предпочитат да избягват съдебни спорове, залагайки на несъпротивителни и локални решения. Религиите на мнозинството също рядко прибегват до съдебни действия, тъй като разполагат с привилегирован достъп до политическите канали за влияние. Най-склонни да използват съдебни механизми и да се позовават на практиката на ЕСПЧ са секуларистите и атеистите.

В Турция алевитите активно използват съдебни спорове в ЕСПЧ, за да оспорват задължителните религиозни курсове със сунитски ислямски характер. В Италия знаков случай, свързан с поставянето на разпятия в училищата, е предизвикал широка обществена мобилизация. Финалното решение на ЕСПЧ гласи, че поставянето на разпятия – разпространена практика в италианските училища<sup>4</sup>, не нарушава правата на хората, които не изповядват католицизма. В Румъния съдебни спорове се водят интен-

зивно в националните съдилища, с относителен успех за секуларистите. В Гърция реформаторите, които търсят промяна в конфесионалния характер на религиозните часове, са избрали политически, а не съдебен подход.<sup>5</sup>

## Изучаването на религия в училище

В Европа образователните системи по отношение на преподаването на религия показват значителни различия и нюанси. Посоката на движение е към светско образование. Този процес обаче е протичал с различни исторически темпове в отделните държави. Затова религията е по-силно представена в образователните системи на някои предимно католически страни. В страни с преобладаващо православно население религията е силно представена в образованието, както показва примерът на съседна Гърция, която често се разглежда като антипод на Франция – държава с изцяло светска образователна система. Православието има силно влияние и в съседна Румъния, но там проникването на религията в училище е силно ограничено от конституцията и нейното последователно интерпретиране от Конституционния съд в духа на секуларизма.

2 Пак там.

3 Пак там.

4 Съществуващата в Италия система на Конкордат (споразумение между държавата и Римокатолическата църква, което регулира отношенията между тях) утвърждава доминиращата позиция на католицизма.

5 Пак там.

Обръщането на тенденцията – от светско образование към засилване на религиозното влияние в училище – е нещо съвсем различно от различните темпове, с които държавите се придвижват към секуларизация на образованието. Това обратно движение има значително по-голям потенциал да създава нови разделения в обществото и да се превръща в оръжие в новите културни войни. То има и огромен потенциал за по-нататъшно изолждане и отчуждаване на различни обществени групи, които и без друго са подложени на сериозна дискриминация.

Няма доказателства, че по-високото ниво на религиозност или по-силното присъствие на религията в училищното образование водят до по-голяма „моралност“ в рамките на отделни държави, включително сред младежта. Каквито и критерии да използваме, сред държавите с добри резултати ще открием разнообразие от доминиращи религиозни и нерелигиозни възгледи, както и различни степени на секуларизация в образованието. Корпусът от изследвания не показва еднозначно влияние на религията върху тютюнопушенето, употребата на алкохол и упойващи вещества или други нежелани видове поведение сред младите, а и не само сред тях. Поради тази причина такива фактори не се разглеждат в най-авторитетните международни изследвания на зависимостите сред младите.

Въвеждането на религията в училище в мултикултурни и мултирелигиозни общества,

каквито са на практика повечето – ако не и всички, в съвременна Европа – създава предпоставки за сегментиране на обществото и за утвърждаване на предразсъдъчни и повърхностни разкази един за друг между представителите на различни етно-религиозни и културно-религиозни общности. Има опити за създаване на съвместни

междуконфесионални програми, например между исляма и православието в Гърция, но няма сериозни доказателства те да са довели до масово обединяване на учебни програми. Подобни опити са правени и в други европейски страни. Те заслужават

отделен презлед, но струва ни се, има достатъчно доказателства, че погледът изотвътре, откъм самите религиозни вярвания и убеждения, не дава солидна платформа за диалог по болезнените етични проблеми на съвремието.

Много добра илюстрация за слабостите на подобни учебни програми е т.нар. „неконфесионална“ учебна програма по религия, одобрена от МОН. Тя продължава да бъде с чисто религиозно съдържание, но е направен опит да бъде освободена от културната обвивка на конкретни религии.

Изучаването на религия има като цяло негативно влияние върху се сексуалното образование на младите. Особено негативен ефект може да има проповядването в училище на принципи, които осъждат. Има примери, в които такива принципи са били залагани в

основата на програми за сексуално и репродуктивно здраве, довели до сериозни проблеми. Освен това тези принципни позиции, когато бъдат споделяни през авторитета на обществената образователна система в общества, в които те са масово неприложими, създават благоприятна среда за конфликти между връстници и между поколения в рамките на семейството. Одобрените учебници по религия, които имат претенцията да дават отговор на важни за младите етични

въпроси, деликатно избягват темите на репродуктивното здраве и съвременната биоетика. Вероятно религиозните позиции по тези теми ще бъдат споделяни неформално в рамките на часовете или ще останат табу. И в двата случая младите няма да имат възможност да се научат в училище как се обсъждат трудни морално-етични проблеми в едно демократично общество и как се прави информиран морален избор.